

УДК 342.72/73

**ПРАВО НА ЖИТТЯ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І МОЖЛИВОСТІ ЗАХИСТУ
ПІД ЧАС АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Сергійчук В.В., студентка
2 року магістратури
Інститут підготовки кадрів
Національної академії прокуратури України

У статті розглядається право на життя як одне з основоположних прав людини, що становить підвалини справедливості й миру у світі відповідно до Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: закон, право на життя, право людини, війна, антитерористична операція, Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, практика Європейського суду з прав людини.

В статье рассматривается право на жизнь как одно из основных прав человека, что является основой справедливости и всеобщего мира в соответствии с Всеобщей декларацией прав человека, Конвенцией о защите прав человека и основных свобод, Международным пактом о гражданских и политических правах, практикой Европейского Суда по правам человека.

Ключевые слова: закон, право на жизнь, право человека, война, антитеррористическая операция, Всеобщая декларация прав человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, Международный пакт о гражданских и политических правах, практика Европейского Суда по правам человека.

Serghiucuk V.V. THE RIGHT TO LIFE: CONCEPT, CONTENT AND POSSIBILITY PROTECTION DURING THE ANTI-TERRORIST OPERATION IN UKRAINE

In the article right to life is regarded as one of the most fundamental human right which is the foundation of justice and peace in the world according to the Universal Declaration of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, International Covenant on Civil and Political Rights, practice of the European court of human rights.

Key words: law, right to life, human right, war, anti-terrorist operation, Universal Declaration of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, International Covenant on Civil and Political Rights, practice of the European court of human rights.

Постановка проблеми. В ієрархії прав людини право на життя, без сумніву, посідає перше місце. Воно міститься майже в усіх міжнародних конвенціях, угодах, договорах, хартіях, резолюціях, висновках, рішеннях і навіть конституціях. Проте в складні для Української держави часи воно зазнає все більших порушень. Із кожною новою жертвою антитерористичної операції суспільство все менше перестає розуміти: що ж воно таке – право на життя? Хто може обмежити чи позбавити цього права?

Стан дослідження. Окремі питання аналізованої проблеми досліджувались у працях Л.О. Красавчикова, Ю.В. Чистякова, М.М. Малєїна, М.М. Мікуліна, Л.В. Красицької, А.В. Соловйова, Т.В. Лісніча, Л.В. Малюги та ін.

Мета статті – визначення поняття права на життя на основі міжнародно-правових актів і практики Європейського суду з прав людини, порівняння його із законодавством, що регулює порядок проведення антитерористичної операції на території України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час антитерористичної операції в Україні.

Предмет дослідження – право на життя: поняття, зміст і можливості захисту під час антитерористичної операції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Право на життя – це першооснова правового статусу

будь-якої людини, воно є невід'ємним і проголошується майже всіма міжнародно-правовими актами та конституціями різних держав як таке, що охороняється законом.

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. – перший та основоположний міжнародно-правовий документ, що закріплює значний каталог прав. Серед них особливе місце посідає й право на життя. Так, ст. 3 вказаної Декларації зазначає, що кожен має право на життя, свободу й особисту недоторканність [1].

У ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. (далі – Конвенція) зазначено, що право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;

б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;

с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [2].

Спираючись на міжнародно-правовий досвід закріплення права на життя, український законодавець у ст. 3 Конституції України від 28 червня 1996 р. встановив, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [5].

Під час аналізу цієї статті постають питання: для кого життя людини в Україні визнається найвищою соціальною цінністю? Що варто розуміти під поняттям «найвища соціальна цінність»? Однак немає єдиної думки серед науковців, не дає визначення цьому поняттю й законодавець, що й зумовлює актуальність статті.

А.М. Орлеан, досліджуючи поняття людини як вищої соціальної цінності, зазначає, що визнання людини та невід'ємних від неї життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканості й безпеки найвищою соціальною цінністю означає, що надання переваг іншим цінностям не допускається [19, с. 13].

На нашу думку, найвищою соціальною цінністю є та, яка в ієрархії будь-яких суспільних цінностей посідає перше місце, незалежно від інших будь-яких цінностей, заради охорони якої можуть порушуватись інші суспільні цінності, порушення якої недопустиме, крім виняткових випадків, установлених законом.

На думку Ю.В. Чистякової, зміст права на життя складається з права на збереження життя і права на розпорядження життям. Право на збереження життя виявляється в можливості самостійно вирішувати питання (давати чи не давати згоду) про зміну статі, трансплантацію органів і тканин тварин тощо. Право на розпорядження життям передбачає можливість піддавати себе значному ризику й можливості вирішувати питання про закінчення життя [22, с. 538].

Для визначення змісту права на життя та перспектив його правового регулювання, зокрема, у сфері цивільних відносин як особистого немайнового права фізичної особи приватного права, необхідно, по-перше, визначити часові межі життя, по-друге, з'ясувати зміст кожної складової. Цими складовими є такі: 1) право фізичної особи на невід'ємність її життя (заборона свавільного та безпідставного позбавлення життя); 2) заборона задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя (евтаназія); 3) право на самопожертву; 4) право фізичної особи захищати своє життя і здоров'я, а також життя і здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом; 5) право на участь у медичних, наукових та інших дослідках; 6) право на стерилізацію; 7) право на штучне переривання вагітності – ст. 281 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України); 8) право на штучне запліднення та перенесення зародка в організм жінки – ст. 281 ЦК України; ст. 123 Сімейного кодексу України (далі – СК України); 9) право на голодування; 10) право на

материнство – ст. 49 СК України; 11) право на батьківство – ст. 50 СК України; 12) право на застосування методів генетичної інженерії; 13) право на зміну (корекцію) статі [18, с. 5].

А.В. Соловйов, підтримуючи думку щодо включення до змісту прав на життя такої складової, як розпорядження ним, зазначає, що право на життя включає в себе таке: право розпоряджатись своїм життям; право піддати своє життя ризику; право людини на самозахист життя; право вимагати від інших осіб утримуватись від протиправного позбавлення життя людини, усунути небезпеку життю, створену внаслідок підприємницької або іншої діяльності, створити умови для зниження ризику для життя; право очікувати захисту свого життя з боку інших осіб; право на проведення (непроведення) активної евтаназії; право на захист життя з боку держави в особі її уповноважених органів, а також міжнародних установ чи їхніх органів; можливість одержати належну юридичну охорону права на життя, його відповідного правового регулювання [20, с. 7].

Отже, поняття змісту права на життя дуже широке та включає як активні права особи, такі як розпорядження своїм життям чи право на самозахист, так і пасивні права особи: право на захист життя з боку держави й заборона позбавлення людини життя.

Щодо питання суб'єкта захисту життя людини, що, відповідно до ст. 27 Основного Закону, кожна людина має невід'ємне право на життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, обов'язок держави – захищати життя людини [5].

О.В. Старко стверджує, що серед проблем, пов'язаних із забезпеченням, охороною та захистом права на життя, – проблема його змісту. Саме зміст, тобто впорядкована сукупність елементів, їхня внутрішня організація дають змогу розкрити сутність будь-якого права. Загалом зміст будь-якого суб'єктивного права передбачає сукупність чотирьох елементів: права-поведінки, права-вимоги, права-користування й права-домогання. Стосовно права на життя, то право-поведінки полягає в діяльності людини, щоб гарантувати собі безпечне біологічне існування [21, с. 55].

У ЦК України право на життя належить до особистих немайнових прав (ст. 201). **Ст.** 271 визначає зміст особистого немайнового права як можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері приватноправового життя, а ст. 274 гарантує, що обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, установлених Конституцією, можливе лише у випадках, передбачених нею [6].

Отже, це положення є певною гарантією обмеження права на життя як особистого немайнового права.

Із прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. практику Європейського Суду з прав людини визнано (далі – Європейський суд, Суд) як джерело права в Україні [8].

Так, у рішенні Європейського Суду з прав людини у справі «Кая проти Туреччини»

(*Kaya v. Turkey*) від 19 лютого 1998 р. Суд наголошує, що обов'язок захищати право на життя, згідно зі ст. 2 Конвенції, разом із загальним обов'язком держави, відповідно до ст. 1 Конвенції, «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції, також опосередковано вимагає наявності певної форми ефективного офіційного розслідування, коли особу вбито в результаті використання сили» [15].

У рішенні Європейського Суду «Гонгадзе проти України» від 08 листопада 2005 р. Суд повторює, що перше речення п. 1 ст. 2 Конвенції зобов'язує державу не тільки утримуватись від умисного або незаконного позбавлення життя, але також уживати відповідних заходів щодо захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією. Це включає основне завдання держави щодо забезпечення права на життя шляхом прийняття ефективних норм кримінальних законів для запобігання злочинам проти особи, що забезпечуються правоохоронним механізмом для запобігання, усунення та покарання порушень таких норм. За відповідних обставин це також поширюється на позитивний обов'язок органів державної влади вживати заходів запобігання для захисту особи або осіб, чиє життя знаходиться під загрозою здійснення кримінальних дій іншими особами [13].

У справі «Кац та інші проти України» від 06 травня 2009 р. Суд знову наголошує, що ст. 2 Конвенції, яка гарантує право на життя, є одним із найважливіших серед основоположних положень Конвенції. Разом зі ст. 3 вона також утілює одну з основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи. Перше речення ст. 2 приписує Договірним державам не лише не допускати «умисного» позбавлення життя чи позбавлення життя через «застосування сили», непропорційної до законних цілей, про які йдеться в підпунктах «а» і «с» другого пункту цього положення, а й уживати відповідних заходів щодо захисту життя тих, хто перебуває під їхньою юрисдикцією [14].

Отже, Європейський Суд наголошує, що обов'язок держави щодо захисту життя людини полягає не в бездіяльності, тобто утриманні від позбавлення життя людини, а в активних діях спрямованих на превенцію такого позбавлення.

Ст. 275 ЦК України закріплює за фізичною особою право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб, способами, установленими гл. 3 ЦК України. Захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення [6].

Особливо актуальним право на захист свого життя від протиправних посягань інших осіб постало під час проведення антитерористичної операції.

Міністерство юстиції України зазначає, що на території південно-східних областей України масові смертельні випадки є наслідком умисного використання сили шляхом застосування зброї й учинення дій особами, які

безпосередньо підконтрольні Російській Федерації та які шляхом застосування зброї, у тому числі важкої, не дають можливості органам державної влади України здійснювати контроль і свої повноваження в низці населених пунктів указаних регіонів [17].

Зважаючи на це, українському законодавцеві необхідно було прийняти такі правові норми, які не порушували б міжнародно-правові акти в цій сфері й водночас стали можливістю захисту свого життя українськими військовими.

Відповідно до ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть уживати заходів щодо відступу від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки такою мірою, якою це диктується гостротою становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з їхніми іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від ст. ст. 6, 7, 8 (п. 1 і 2) та ст. ст. 11, 15, 16 і 18 Міжнародного пакту. Ст. 6 закріплює, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [3].

У червні 2014 р. було внесено зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., де було закріплено, що в ситуаціях, пов'язаних із учиненням або загрозою вчинення терористичного акту, спеціальні підрозділи та підрозділи особливо призначення суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, з метою виконання покладених на них завдань можуть фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їхні дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, – знешкоджувати терористів [7].

Відповідно до вказаного Закону, суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, такі:

- Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю;
- Міністерство внутрішніх справ України;
- Міністерство оборони України;
- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування й реалізують державну політику у сфері цивільного захисту;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;
- Управління державної охорони України.

Поняття «терорист» дається у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р.: терорист – особа, яка бере участь у терористичній діяльності. Терористична діяльність – діяльність, яка охоплює таке:

- планування, організацію, підготовку й реалізацію терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду й поширення ідеології тероризму;
- фінансування та інше сприяння тероризму [7].

Отже, законодавець обмежив коло суб'єктів, які можуть здійснювати вказані дії: спеціальні підрозділи й підрозділи особливого призначення суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, а також об'єктів, щодо яких вони можуть учинюватися: терористи, а також під час спеціальної обстановки: у ситуаціях, пов'язаних із учиненням або загрозою вчинення терористичного акту та в ситуаціях, коли дії терористів реально загрожують життю і здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб.

Порівнюючи положення Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. і ст. ст 4, 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., можна зробити висновок про невідповідність Закону положенням Пакту. Оскільки вказаний міжнародний акт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р., а, відповідно до ст. 7 Закону України «Про правонаступництво» від 12 вересня 1991 р., Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки, то на нього поширюється дія положень ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» від 29 червня 2004 р. Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства й застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [10, с. 10].

Тобто, положення Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. явно суперечать Міжнародному пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Але як саме українським військовим захищати своє життя в таких складних умовах?

У ст. 15 Конвенції зазначено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не су-

перечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від ст. 2 (право на життя), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій [2].

Тобто, для відступу від установлених гарантій мають бути дві умови: 1) стан війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; 2) за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням Високої Договірної Сторони.

Щодо стану війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, то Європейський Суд безпосередньо цими категоріями не оперує, проте в рішенні справи «Лолесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) від 01 липня 1961 р. зазначає, що надзвичайна ситуація, яка загрожує життю нації, – це виняткова ситуація кризового чи надзвичайного характеру, що впливає на все населення і становить загрозу для організованого життя суспільства, з якого складається держава [16].

Стосовно умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням Високої Договірної Сторони, то мається на увазі відсутність суперечності положенням гуманітарного права, зокрема положенням Женевських конвенцій 1949 р.: «Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях»; «Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі»; «Женевській конвенції про поводження з військовополоненими»; «Конвенції про захист цивільного населення під час війни».

В Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку зазначається: «Должностные лица по поддержанию правопорядка не применяют огнестрельного оружия против людей, за исключением случаев самообороны или защиты других лиц от неминуемой угрозы смерти или серьезного ранения или с целью предотвращения совершения особо серьезного преступления, влекущего за собой большую угрозу для жизни, с целью ареста лица, представляющего такую опасность, сопротивляющегося их власти, или с целью предотвращения его побега и лишь в тех случаях, когда менее решительные меры недостаточны для достижения этих целей. В любом случае преднамеренное применение силы со смертельным исходом может иметь место лишь тогда, когда оно абсолютно неизбежно для защиты жизни. При обстоятельствах, предусмотренных в принципе 9, должностные лица по поддержанию правопорядка представляются в качестве таковых и дают четкое предупреждение о намерении применить огнестрельное оружие, предоставляя достаточно времени для ответной реакции на это предупреждение, за исключением тех случаев, когда эти действия создают для должностных лиц по поддержанию правопорядка ненужную опасность или создают опасность смерти, или нанесения серьезного ущерба другим лицам, или же были бы явно неуместными или ненужными при создавшихся обстоятельствах инцидента» [4].

Відповідно до Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р., працівники міліції як крайній захід мають право застосовувати вогнепальну зброю (ст. 15), застосування сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї має передувати попередженню про намір їх використання, якщо дозволяють обставини, без попередження фізична сила, спеціальні засоби і зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю громадян чи працівників міліції, а також у районі проведення антитерористичної операції (ст. 12) [11].

Згідно із Законом України «Про Збройні Сили України» від 06 грудня 1991 р., з'єднання, військові частини та підрозділи, у тому числі чергові сили, Збройних Сил України в мирний час мають право застосовувати й використовувати зброю та бойову техніку для такого: забезпечення під час проведення антитерористичної операції виконання завдань щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп і злочинних організацій, участі в затриманні осіб, а також для знешкодження осіб у випадках, коли їхні дії реально загрожують життю і здоров'ю заручників, учасників антитерористичної операції або інших осіб [9].

Отже, застосування працівниками правоохоронних органів і з'єднаннями, військовими частинами й підрозділами Збройних Сил України зброї для знешкодження особи може застосовуватись лише у виняткових випадках для врятування власного життя та життя інших осіб і в разі, коли вжиття інших заходів за конкретної обставини не буде ефективним.

Висновки. Право на життя – основоположне, природне, загальне й універсальне право, що охороняється Конституцією України, міжнародними актами, Законами України. Поняття змісту права на життя в широкому розумінні включає як активні права особи, такі як розпорядження своїм життям чи право на самозахист, так і пасивні права особи: право на захист життя з боку держави та заборона позбавлення людини життя. Особливої актуальності воно набуває за сучасних умов в Україні, коли під час проведення антитерористичної операції воно постійно порушується. Проаналізувавши низку Законів України, зокрема «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р., «Про Збройні Сили України» від 06 грудня 1991 р., щодо можливості захисту цього права шляхом знешкодження осіб, які посягають на нього, було виявлено невідповідність деяких положень законодавства ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 12 грудня 1966 р., де міститься імперативна заборона позбавлення життя людини. Можливістю вирішення цієї ситуації, на нашу думку, у разі претензій Організації Об'єднаних Націй є можливість України посилатись на ст. 7 Закону України «Про правонаступництво» від 12 вересня 1991 р., де зазначається, що Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки, обґрунтувавши, що незнешкодження

терористів під час проведення антитерористичної операції буде суперечити інтересам республіки: територіальній цілісності, незалежності, суверенності, найголовнішому – збереженню життя українських військових і мирних жителів. Ще однією можливістю є посилання на норми Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 12 грудня 1966 р. як міжнародного документа загальної дії, а норми міжнародного гуманітарного права як норми спеціальної дії, що визначають підстави використання зброї у випадках воєнних конфліктів.

Отже, використання зброї під час антитерористичної операції в Україні є можливим засобом для врятування власного життя українськими військовими та життя інших осіб у тому випадку, коли вживання інших заходів за певних обставин не буде ефективним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
4. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку від 07.09.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
7. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
9. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
10. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
11. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р. № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
12. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.
13. Справа «Гонгадзе проти України» (Заява № 34056/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 08.11.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
14. Справа «Кац та інші проти України» (Заява № 29971/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 18.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
15. Справа «Кая проти Туреччини» (Kaya v. Turkey) : рішення Європейського суду з прав людини від 19.02.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hr-lawyers.org/en/ru/ru/en/ru/ru/index.php?id=1335091240>.
16. Справа «Лолесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) : рішення Європейського суду з прав людини від 01.07.1961 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ourcourt.ru/practice/feder18/pr18337.htm>.

17. Додаткові рекомендації щодо звернення до Європейського суду з прав людини у зв'язку з порушенням прав осіб на окупованій території Автономної Республіки Крим та у південно-східних областях України : Рекомендація Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minjust.gov.ua>.

18. Мікуліна М.М. Право на життя як складова приватності фізичної особи / М.М. Мікуліна // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1 (7). – С. 1–17.

19. Орлеан А.М. Людина як вища соціальна цінність та філософсько-правова категорія в контексті її захисту від експлуатації / А.М. Орлеан // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9). – С. 1–17.

20. Соловйов А.В. Право людини на життя: цивільно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.В. Соловйов. – Львів, 2004. – 21 с.

21. Старко О. Поняття та зміст права на життя / О. Старко // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 1. – С. 55–59.

22. Чистякова Ю.В. Правова знакова конструкція «право на життя» в різних правових системах / Ю.В. Чистякова // Актуальні питання держави і права. – 2011. – № 59. – С. 537–544.

УДК 343.32

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ЯК ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Словська І.Є., д. ю. н., доцент,
помічник-консультант народного депутата України
Апарат Верховної Ради України

Стаття присвячена аналізу дефініції та структури конституційного ладу. Конституційний лад – це певна організація держави й суспільства, визначена та закріплена в конституційному порядку. Сукупність збалансованих інтересів особи, суспільства й держави, що можуть змінюватися залежно від прогресу цивілізаційного розвитку, є базисом у забезпеченні національної безпеки.

Ключові слова: конституційний лад, національна безпека, об'єкт національної безпеки, державний лад, суспільний лад, правовий статус особи.

Статья посвящена анализу дефиниции и структуры конституционного строя. Конституционный строй – это определенная организация государства и общества, регламентированная в конституционном порядке. Совокупность сбалансированных интересов личности, общества и государства, которые могут изменяться в зависимости от прогресса цивилизационного развития, является базисом в обеспечении национальной безопасности.

Ключевые слова: конституционный строй, национальная безопасность, объект национальной безопасности, государственный строй, общественный строй, правовой статус личности.

Slovska I.E. CONSTITUTION ORDER AS AN OBJECT OF CRIMES AGAINST NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the definition and structure of the constitutional system. The constitutional order is a certain organization of state and society, regulated in the constitutional order. The totality of balanced interests of the individual, society and the state, which may change depending on the progress of civilization development, is a basis in national security.

Key words: constitutional order, national security, subject of the national security, public order, social system and the legal status of the individual.

Постановка проблеми. Причиною необхідності запровадження системних змін у взаємодії «держава – громадянське суспільство» є захист України як суверенної й незалежної, демократичної та правової республіки. Визнання й гарантування загальних засад організації конституційного ладу на рівні Основного Закону [1, ст. ст. 1, 5] потрібно надати практичного контексту. Складні політико-правові процеси, що відбуваються, актуалізують питання забезпечення національної безпеки як пріоритетної стратегії розвитку держави. Звернення до доктринального аналізу поняття «конституційний лад» через характеристику різних способів його визначення є важливим науковим завданням, що вирізняється не лише доктринальною, а й прагматичною актуальністю.

Стан дослідження. Наукова проблема захисту конституційного ладу як складової національної безпеки вивчалася такими автора-

ми, як Ю. Барабаш, О. Батанов, Н. Богданова, В. Журавський, Д. Златопольський, В. Кабишев, О. Козлова, В. Копейчиков, В. Маклаков, В. Погорілко, О. Прієшкіна, О. Румянцев, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Чиркін, В. Чушенко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

Метою статті є дослідження поняття і структури конституційного ладу як об'єкта злочинів проти національної безпеки. Без визначення таких характеристик неможливо правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай, наукова література не дає однозначної характеристики конституційного ладу. Окремі автори аналізують дефініцію як цілісну систему соціально-правових відносин та інститутів, які підпорядковані безумовним моральним і конституційним вимогам [2, с. 59; 3, с. 80];